

1. Bakermat van de stad en moederparochie

Zeven hypothesen herschrijven de ontstaansgeschiedenis van de Hunnegemsite en bijgevolg ook van de stad Geraardsbergen wiens bakermat zij is. Op de plek waar zich in de prehistorie al een bewoningskern en een cultusplaats bevindt, komt in de zesde of de zevende eeuw een Merovingische landbouwnederzetting tot stand. Omdat Hunnegem na de kerstening door de heilige Amandus uitgroeit tot een vroegchristelijk bedevaartsoord, komt er omstreeks 1050 de oudste Romaanse kerk uit de Denderstreek tot stand. De bouwwerken staan onder de leiding van monniken van de Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne, waarbij de parochianen de stenen aanbrengen en het metselwerk uitvoeren. Na de annexatie van het gebied tussen Schelde en Dender koopt de graaf van Vlaanderen in 1068 de site Hunnegem en sticht Geraardsbergen. Nadat een mondelinge keure de inwoners buitengewone voorrechten toekent, groeit de stad uit tot de eerste hoofdplaats van het Land van Aalst. In Hunnegem, de moederparochie, komt na een uitbreiding de grootste eenbeukige Romaanse kerk van Oost-Vlaanderen tot stand. Maar vanaf 1096 groeit de vanuit Dikkelvenne overgehevelde abdij uit tot het spirituele centrum.

Feiten en bewijsmaterialen. Dat is de geëigende manier om de geschiedenis te reconstrueren. Maar wanneer wij teruggaan naar de vroegste periodes zijn geen van beide voorhanden. De nieuwe inzichten die wij formuleren, bekronen decennialang historisch onderzoek over de streek. De zeven hypothesen die de ontstaansgeschiedenis van Hunnegem en Geraardsbergen herschrijven, vormen in hun samenhang een plausibel verhaal. Maar of dat ook waar is, zullen wij wellicht nooit weten. De surrealistische wetgeving die archeologische opgravingen strikt aan banden legt, maakt opgravingen in historische sites, zoals Hunnegem, onmogelijk.

Merovingische nederzetting

Hunnegem, gelegen op de linkeroever van de Dender, is met zekerheid een Merovingische landbouwnederzetting uit de zesde of de zevende eeuw. Daarnaast verwijst het *-inghem* toponiem. Rond de Germaanstalige clan of familie van een zekere Hûno of Hûningas ¹, wonen ondergeschikten of onvrijen. Bewijzen daarvan zijn niet teruggevonden. Een beperkte opgraving in de boomgaard van de Hunnegemsite brengt afvalkuilen uit de 10de tot 12de eeuw aan het licht met minimale sporen. ² In de negende eeuw teisteren de invallen van de Noormannen ook Zuid-Oost-Vlaanderen. Als gevolg daarvan stelt het centrale gezag nog amper iets voor en viert de feodaliteit hoogtij. Alle macht ligt geconcentreerd in handen van de plaatselijke heren. In de *ijzeren* tiende eeuw blijven bloedverwantschap en grondbezit de basispijlers van hun alleenheerschappij. De Heer van Hunnegem, vermoedelijk een nazaat van Hûno, woont in een houten woning bovenop een mote of een aarden heuvel omringd door een walgracht. Maar daarvan zijn geen sporen bewaard.

Wel bewijzen fragmentarische archeologische opgravingen dat Geraardsbergen in de prehistorie en de vroege middeleeuwen is bewoond. Op een terrein aan de grens met Nederboelare worden sporen teruggevonden die opklimmen tot de La Tène-periode. Die dateren tussen 475 voor Christus en het begin van onze jaartelling.³ En in 1881 komt in het stadscentrum een aantal Karolingische *denarii* aan het licht, waaronder een munt van Lodewijk de Vrome (778-840), de zoon van Karel de Grote.⁴

Kerstening door **Amandus**

Ondertussen de streek al gekerstend. Een aantal Ierse monniken speelt daarbij een hoofdrol. De uit Nantes afkomstige missiebisshop Amandus bekeert op verzoek van de Frankische koning Chlotarius II vanaf 630 grote delen van ons land. Hij opereert vanuit Gent en is vermoedelijk ook werkzaam in Zuid-Oost-Vlaanderen. Daarna verwijzen vooreerst de plaatsnamen in Smeerebbe en Ninove.⁵ Die zijn nog talrijker in het aansluitende gebied in Frans-Henegouwen, in de omgeving van de abdij van Saint-Amand-les-Eaux, die naar hem is genoemd.⁶ Een tweede argument is de toewijding van het altaar van de kerk van Hunnegem aan Amandus en ook aan Sint-Vaast. De heilige Vedastus is in de eerste helft van de zesde eeuw nauw betrokken bij het bestuur van het bisdom Kamerijk waarvan Geraardsbergen deel uitmaakt. De *patrocinia* of de patroonheiligen geven informatie over de stichtingsperiode van een kerk,⁷ want er zijn in de loop van de geschiedenis amper voorbeelden bekend van parochies die van patroonheilige veranderen.⁸ Hunnegem behoort tot de oudste parochies van Zuid-Oost-Vlaanderen. Bovendien zijn ook de altaren van de parochies Smeerebbe, Viane, Schendelbeke en Waarbeke aan Amandus toegewijd.

Ten slotte verwijzen wij naar de *Vita* of de levensbeschrijving van Amandus uit de 8ste eeuw. Gilles De Wevel bewerkt die in 1366 in een 12.467 verzen tellend strofisch gedicht in het middelnederlands. Daarin staat dat de kerstening in *Gheeroudsberghe* (deel 1, vers 3177) en later *Gheeraerdsberghe* (deel 1, vers 3984) zeer moeizaam verloopt.⁹

3181 *Maer Sente Amand heeft se bekeert*
3182 *Daer naer, ende kerstin geloove gheleert*
(...)
3983 *Predeken, ende orconden Gods woort*
3984 *Te Nieneve ende Gheeraerdsberghe mede,*
3985 *Endie omesaten, dats waerhede*
3986 *Worden kerstijn al ontrent*

De kerstening van de bevolking van Geraardsbergen door de heilige Amandus in de ogen van historieschilder Louis Bert de l'Arbre. (Schildering kerk Hunnegem)

De 65 cm hoge reliekbuste van Amandus uit de 18de eeuw. De relieken van de heilige die ook Geraardsbergen heeft gekerstend, zijn ruim verspreid. (Kunstverzameling priorij Hunnegem)

De kerstening van Geraardsbergen door Amandus betekent dat Livinus, de legendarische heilige die in Sint-Lievens-Houtem ligt begraven, hier niet werkzaam is geweest. De argumentatie van Bonifacius, de auteur van de eerste Vita van Livinus, en de Bollandist Joseph Ghesquière die wordt overgenomen door de 19de-eeuwse geschiedschrijver DE PORTEMONT,¹⁰ mist overigens overtuigingskracht.

HYPOTHESE 1

Niet Livinus, maar de Amandus heeft Geraardsbergen gekerstend. De toewijding van het altaar van de Hunnegemkerk en dat van vier parochies in de buurt aan de heilige, alsook de plaatsnamen die naar Amandus verwijzen,

Houten kerk

Het is aannemelijk dat in Hunnegem in de late 7de eeuw een houten kerk heeft, zoals de bekende Geraardsbergse historiografen schrijven.¹¹ Die situeert zich binnen het domein van de Heer en staat zonder twijfel op de plaats van de huidige kerk.

Die cultusplaats is een *eigenkerk* – een letterlijke vertaling van het Duitse *Eigenkirche*. Dat is een private kerk die de Heer van Hunnegem met eigen middelen opricht en hij betaalt ook bedienaar van de eredienst. Om in zijn levensonderhoud te voorzien schenkt de Heer aan de kerk talrijke onroerende bezittingen.

De willekeur bij de benoeming van de vaak niet theologisch geschoolde priesters leidt tot spanningen met de kerkelijke autoriteiten. Die monden uit in de *Investituurstrijd* waarbij de paus zijn slag thuishaalt. Bij het concordaat van Worms in 1122 krijgt hij het patronaatsrecht van de kerk, met inbegrip van de benoeming van de pastoor. De paus draagt die bevoegdheid over aan de door hem benoemde bisschoppen.

Pelgrimsoord met roots in de prehistorie

Nadat in de tweede helft van de tiende eeuw de inpakt van de invallen van de Noormannen vermindert, komt het dagelijkse leven opnieuw op gang. Illustratief daarvoor is de bloei van de Romaanse architectuur. Zo vindt in 985 in de Gentse Sint-Pietersabdij de inwijding plaats van de kerk waar de graven van Vlaanderen liggen begraven. In een mum van tijd de Romaanse bouwkunst zich razendsnel over West-Europa. Van Scandinavië tot Zuid-Spanje en van Ierland tot Polen worden voor het eerst sinds de Romeinse tijd stenen gebouwen opgetrokken in dezelfde stijl. Dat is alleen mogelijk dankzij het wijd vertakte abdijsysteem.

In Hunnegem vervangt een stenen constructie de bestaande houtbouw (zie verder blz. 11-13). Het gaat hier, voor zover bekend, over het oudste stenen gebouw in de Denderstreek. Het enige andere bewaarde pand dat opklimt tot die periode is het Onze-Lieve-Vrouwekerkje in Bevingen (Neigem – Ninove) dat in opdracht van de Heren van Wedergraete in de tweede helft van de 12de eeuw wordt opgetrokken.¹² Op de vraag ‘waarom?’ is maar één antwoord mogelijk: wegens de populariteit van de bedevaart. Tot dusver is algemeen aangenomen dat Hunnegem vanaf de 14de eeuw een pelgrimsoord wordt omdat de oudste tekstvermelding tot die periode opklimt. Alleen De Meulemeester is ervan overtuigd dat die oorsprong verder teruggaat en legt een link naar Amandus. *Hoe die Mariakerk een bedevaartsoord werd, kan men verklaren door haar betrekkingen met de grooten apostel van Vlaanderen.*¹³ Maar dat argument heeft geen enkele grond.

Het is onze overtuiging dat de wortels daarvan veel verder teruggrijpen in de tijd. Wij zijn er nagenoeg zeker van dat Hunnegem op het ogenblik van de kerstening al een populair bedevaartsoord is. Hier bevindt zich vermoedelijk al in de voor-Germaanse, de pre-Romeinse of Keltische tijd – of samengevat de prehistorie – een sacrale plek.

En na de kerstening door Amandus wordt de heidense cultusplaats, zoals op veel plaatsen is gebeurd, gechristianiseerd. Die aanpak past binnen de gangbare strategie. Zo brengt paus Gregorius I (+ 604) de heidense feesten in overeenstemming met de kerkelijke hoogdagen. Een tekst uit 1962 beschrijft plastisch wat er toen is gebeurd: *Er kwam een tijd dat ze christen wilden worden, maar aan offers verzaken ging niet; 't bracht onheil over t volk, beweerden ze. De missionarissen gingen dan ook voorzichtig te werk, bewarend al wat kon bewaard worden. Dat is wel de reden waarom heidense gebruiken nog voortleven onder het volk, alhoewel ze sinds lang hun oorspronkelijke betekenis verloren hebben.*¹⁴

© KIK-IRPA

HYPOTHESE 2

De oorsprong van de kerk van Hunnegem gaat terug tot een prehistorische sacrale plek. Na de kerstening door Amandus wordt die heidense cultusplaats gechristianiseerd.

Hunnegem is een oud mariaal bedevaartsoord. Dit vermoedelijk nog 17de-eeuwse beeld van Onze-Lieve-Vrouw met kind wordt pas in de 20ste eeuw in het pandhof of het claustrum geplaatst. (Kunstverzameling priorij Hunnegem)

Mariaal bedevaartsoord

Bijna al de oudste bedevaartsoorden in ons land zijn toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw. De lijst is lang. Dat zijn Rozebeke (Oost-Vlaanderen); Walcourt en de kathedraal *Notre Dame Flamande* in Doornik (Henegouwen); Alseberg, Halle en de Sint-Pieterskerk in Leuven (Brabant); Dadizele, Mesen, Lombardsijde, Oostkerke, Vivenkapelle-Damme en *Onze-Lieve-Vrouw van de Potterie* in Brugge (West-Vlaanderen); en de *Virga Jesse* in Hasselt (Limburg). Deze moederfiguur een herkenbare en aanvaardbare toegangspoort tot het nieuwe geloof.¹⁵ De populariteit van haar devotie is vanaf de kerstening een rode draad in de gewijde geschiedenis van Vlaanderen. Elke parochie heeft een kapel ter ere van haar, een Maria-altaar in de kerk en een Mariale stichting of broederschap. Er gaat geen processie uit zonder een Mariabeeld. De mariale pelgrimsoorden krijgen niet alleen tijdens de noveen en ommegang, maar het hele jaar door bedevaarders op bezoek.¹⁶

Louis Bert de l'Arbre deelt de mening dat Hunnegem een heidense sacrale plaats is. In zijn fantasie brengt de Germaanse oppergod Woden (Wodan) offers. (Schildering kerk Hunnegem)

Monniken Sint-Pietersabdij Dikkelvenne bouwen Romaanse kerk omstreeks 1050

Wegens het ontbreken van specifieke stijlkenmerken en latere restauraties is de datering van de oudste vleugel van de Hunnegemkerk niet evident. Wel stamt die met zekerheid uit de vroeg-romaanse periode. De constructie dateert van rond het midden van de 11de eeuw, omstreeks 1050.

De vraag 'wie?' deze kerk heeft gebouwd, is pertinent, want de bouwheer hoeven wij in geen geval in Hunnegem te zoeken. Waarom?

In die tijd staan in de wijde omtrek alleen lemen huizen. De lokale mensen hebben immers geen enkele knowhow of ervaring ter zake. De enigen die wel die kennis wel bezitten, zijn, zoals vermeld, de monniken van de abdijen. Vast staat dat hier een of wellicht meerdere ervaren monniken de leiding van de werken hebben opgenomen. De kerk staat bovenop stevige fundamenten die duizend jaar later nog altijd overeind staan. Bovendien zijn de regels van de kunst gevolgd. Het belangrijkste uitwendige kenmerk van deze massieve constructie met dikke muren en loodrechte wanden is de plaatsing van kleine venstertjes op één lijn hoog onder de dakrand. 'Waarom?' engageert een abdij zich in zo'n groot project? Het antwoord ligt voor de hand. Zij zijn de eerste beneficianten van de lucratieve inkomsten van de bedevaarten.

Rest de vraag: 'welke abdij?' Want daarover bestaan geen schriftelijke documenten. Omdat Zuid-Oost-Vlaanderen op dat moment geen abdij heeft, ligt de link naar de destijds oppermachtige Sint-Pietersabdij of Sint-Baafsabdij uit Gent voor de hand. Beiden hebben immers in de streek veel bezittingen.